

МУСУКАЛАНЫ САКИНАТНЫ ПОЭЗИЯСЫНЫ ЭНЧИЛИКЛЕРИ

Ёзденланы Тауланны кызы Фатима

Гуманитар тинтиулени Институту – «Федерал илму ара «Россей илмуланы академиясыны Къабарты-Малкъар илму арасы» Федерал кырал бюджет илму махкемени филиалы, Нальчик шахар, Россия, uzdenova_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© Ёзденланы Ф.Т., 2022

Кысха магъана. Статьяда малкъар поэт Мусукаланы Сакинатын жашау жолуну юсюнден кысха айтылады, чыгъармачылыгыны энчиликлери кёргюзтюледиле: сезимле, табийгъат суратла (сёз ючюн, жазны татыуун келтирген жылы жауун, къара булутну кыралыгын кийип, мудах урум бла келирге боллукъ жауун), анагъа сыймеклик эм д.б., бир сёз бла айтханда, белгиленген сыфатла аны чыгъармаларыны философия магъанасын терен ачыкълайдыла, назму тизгинлерине энчи макъам саладыла, поэтни хат энчилигин белгилейдиле. Илму иште назму жыйымдыкъла: «Жаз жауунла», «Ныхытла», «Юркген кийик», «Аллыма къара», «Насып ючюн» тинтиледиле. Аслам эс «Алма-Атада чагъадыла алмала» деген лиро-эпикалы поэмагъа бурулады. Поэма саулайда малкъар поэзияда жангы ызны белгилеген чыгъармады. Ол малкъар миллетни тарыхындан алынган, жашау суратланы бирикдирген сыфатды. Поэманы сюжет ызын бир таулу юйюрню къадарыны юсюнден хапарлау кырагъанды. Эки уллу кыйынлыкъ келтиргенди Фатиматха къадар – уруш (1941–1945) бла кёчгюнчюлюк. Ол жашау болумла аны баш иесинден, алты жашындан да айыргъандыла. Ата журтуна термилиу Фатиматны жюрегинде ёмюрге мухур болуп кыалгъанды. Алай ол алты жашындан бири эшик ачмазлыкъ ёчюлген от жагъасына кыйтыргъа да арсар этдиреди. Базманда – Минги-Тауну этеклеринде орналган туугъан жери, бирси жанында уа – алма тереклери кыурмашча чакъгъан Алма-Ата.

Бардырылган тинтиу иште Мусукаланы Сакинатын чыгъармаларында хатны, ачыкъланган соруулары – бютюнда кёчгюнчюлюк эм сыймеклик бла байламлы – энчиликлери, жанр тюрлюлери ачыкъланадыла. Поэт хайырланган суратлау эм тил амалла (жан салыу, тенгешдириу, жаз тил, кыйтарылган сёзлени тюрлюлери (анадиплосис, анафора) баямланадыла.

Илму иште гносеология, герменевтика тинтиу мадарла хайырланылгъандыла.
Баш магъаналы сёзле: Мусукаланы Сакинатын, малкъар поэзия, поэма, ич дуня, сезим, чыгъармачылыкъ иш

Цитата этерге: Ёзденланы Ф. Мусукаланы Сакинатын поэзиясыны энчиликлери // Вестник КБИГИ. 2022. № 3 (54). С. 118–126. DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-118-126

Original article

FEATURES OF SAKINAT MUSUKAEV'S POETRY

Fatima T. Uzenova

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, uzdenova_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© F.T. Uzenova, 2022

Abstract. The article is devoted to understanding the work of the Balkarian poet Sakinat Musukayeva. Brief biographical information is given in the introductory part. In the analytical one, a general overview of the poetry collections “Zhaz zhauunla” (Spring rains), “Nyhytla” (Precipice), “Yurkgen kiyik” (Shy doe), “Allyma kara” (Meet me), “Mound of Yuchun” (For happiness) is given. The lyric-epic poem by S. Musukaeva “Alma-Ata da chag’adyla almala” (Apple trees bloom in Alma-Ata) – a new reading of the facts of historical reality through the prism of Memory – the most important spiritual concept, is emphasized. A cross-cutting thought is unfulfilled dreams associated with returning to their historical homeland. The fate of the heroine Fatimat absorbed two tragedies – the war of 1941–1945, which claimed the lives of her husband and six sons, and eviction. The reflections and feelings of the heroine present the reader with a subjective interpretation of what is described, an interpretation full of dramatic internal conflicts, the tragedy of an inevitable and necessary spiritual choice: on the scales – the heart of the native Balkaria, which remained there, at the foot of the great Elbrus, and the blessed blooming Alma-Ata, the theme of a split feeling – love for one’s historical homeland (which leads the heart to a natural need to reunite with it) and the steppe expanses, no less loved for such long coexistence. The work of the Balkarian poet marked a new evolutionary direction in national poetry – a turn towards individual and unique reflection.

As a result of a multi-aspect study of S. Musukaev’s poetic work, the main components of her individual style are identified: a cognitive approach to text analysis (including the use of “isotopic chains”: *Ariu sēzyum* (meaning “blessed word”, lit. “beautiful word”), *Alma-Atada chag’adyla almala...* (Apple trees bloom in Alma-Ata...) in conjunction with a text-centric approach; features of poetics: active use of stylistic figures (anadiplosis, anaphora), polymorphism, conceptualization of the image of the mother (“*Meni ariu chuuak kozlyum*” – “My beautiful, bright-eyed”), in the genre of poetry – psychologism and retrospective as the most important means in the formation of a new model of a large-format canvas; the expressed lyrical nature of Sakinat Musukayev’s poetry.

The work uses epistemological and hermeneutical methods of research, a brief literary analysis is carried out.

Keywords: Sakinat Musukaeva, Balkar poetry, lyrics, poem, evolution of creativity

For citation: Uzdanova F.T. Features of Sakinat Musukayev’s poetry. Vestnik KBIGI = Bulletin of KBIGI. 2022; 3 (54): 118–126. (In Karachay-Balkar). DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-118-126

Научная статья

ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ САКИНАТ МУСУКАЕВОЙ

Фатима Таулановна Узденова

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, uzdenova_kbigi@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5378-9514>

© Ф.Т. Узденова, 2022

Аннотация. Статья посвящена осмыслению творчества балкарской поэтессы Сакинат Мусукаевой. Во вступительной части приводятся краткие биографические сведения. В аналитической – дается общий обзор поэтических сборников «Жаз жауунла» (Весенние дожди), «Ныхытла» (Кручи), «Юркген кийик» (Пугливая лань), «Аллыма къара» (Встречай меня), «Насып ючюн» (За счастье). Акцентно рассмотрена лиро-эпическая поэма С. Мусукаевой «Алма-Ата да чагъадыла алмала» (В Алма-Ате зацветают яблони) – новое прочтение фактов исторической действительности через призму Памяти – важнейшего духовного концепта. Сквозная мысль – нереализованные мечты, связанные с возвращением на историческую родину. Две трагедии вобрала судьба героини Фатимат – войну 1941–1945, унесшую жизни ее супруга и шести сыновей, и выселение. Размышления и чувства героини представляют читателю субъективную интерпретацию описываемого, интерпретацию, исполненную драматических внутренних коллизий, трагичности неизбежного и необходимого духовного выбора: на весах – сердце родной Балкарии, оставшееся там, у подножия великого Эльбруса, и благословенная цветущая Алма-Ата, тема раздвоенности чувства – любви к своей исторической родине (влекущая сердцем

естественная потребность в воссоединении с нею) и степным просторам, не менее полюбожившимся за столь длительное сосуществование. Произведение балкарской поэтессы означило новое эволюционное направление в национальной поэзии – поворот к индивидуально-уникальной рефлексии.

В результате полиаспектного изучения поэтического творчества С. Мусукаевой обозначены главные слагаемые ее индивидуального стиля: когнитивный подход к анализу текста (в том числе – применение «изотопических цепей»: *Ариу сёзюм* (в значении «благословенное слово», букв. «красивое слово»), *Алма-Атада чагъадыла алмала...* (В Алма-Ате зацветают яблони) в соединении с текстоцентрическим подходом; особенности поэтики: активное использование стилистических фигур (анадиплосис, анафора), полиморфизм, концептуализация образа матери («Мени ариу чууакъ кёзлюм» – «Моя красивая, ясноглазая»), в поэжном жанре – психологизм и ретроспектива как важнейшие средства в формировании новой модели крупноформатного полотна; выраженная лирическая природа поэзии Сакинаты Мусукаевой.

В работе использованы гносеологический и герменевтический методы исследования, проведен краткий литературоведческий анализ.

Ключевые слова: Сакинаты Мусукаева, балкарская поэзия, лирика, поэма, эволюция творчества

Для цитирования: Узденова Ф.Т. Особенности поэзии Сакинаты Мусукаевой // Вестник КБИГИ. 2022. № 3 (54). С. 118–126. DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-118-126

Малкъар адабиятны тарыхында Мусукаланы Сакинаты чыгъармачылыгы энчи жерни алады. Сакинаты отуздан артыкъ китапны авторуду. Аланы арасында назму, поэма, хапар, жомакъ, пьеса, публицистика, адабият тинтиу бла байламлы ишле бардыла. Окъуучулагъа аны «Жаз жауунла» (1985), «Эрттен чыкъда» (1988), «Лицом к тебе» (1991), «Юркген кийик» (1988), «Аллыма къара» (2001), «Насып ючюн» (2004), «Хакъ дуняда жолоучула» (2013), «Тюбешиу – айырылыу» (2014), «Барып турсанг...» (2014), «Ёмюрле жолунда» (2015), «Къарылгъачла» (2015), «Адабият – жашау кюзгюсю» (2018), «Эсгериуле – тейри къылыч» (2021) эм башха китаплары белгилдиле. Сабийлеге атап да Сакинаты кёп жазгъанды, дерс китапла къураугъа да къатышханды («Алтын челекчик» (жомакъла), «Нартла тургъан жерде» (пьесала, 2010), «Сёз оюнла» (элберле, сёз оюнла, сабий назмула...2010).

Сакинаты ниет хазнасыны юсюнден илму ишледе [Берберов 2011; Узденова 2009, 2018], газетледе, журналлада басмаланган статьялада [Байсиева 2012; Ёзденланы Ф. 2022] айтылады. Бу илму ишни баш борчу – Мусукаланы Сакинаты малкъар поэзиягъа къошумчулугъун белгилерге эм аны чыгъармаларыны суратлау энцикликлерин кёргюзтюрге. Белгиленген борчну тамамлардан алгъа назмучуну жашау жолуну юсюнден айтыргъа тийишлиди, нек дегенде, бек биринчиден, аны къадары бла чыгъармачылыгыны араларында байламлыкны чертирге керекди. «Поэтни назмуларын окъуй, аны жашау жолу, ич дунясы, жаратылыш ангылауу къалай къурала келгенлерин шашмай билирге боллукъду» [Тёппеланы А. 2022: 46].

Мусукаланы Азгоруу къызы Сакинаты 1957-чи жылда Къыргъызстанда Сынташ элде туугъанды. Тарых тюзлюк тохташханда, Мусукаланы юйор туугъан эллери Кёнденленге къайтады. Анда орта школну бошاپ, Сакинаты Къабарты-Малкъар къырал университетни филология факультетини орус-малкъар бёлюмюне киреди. Урунуу жолу 1980-чы жылда башланады: Къабарты-Малкъар китап басмада корректор, технический редактор, редактор. 1998-чи жылда «Нюр» журналны баш редакторуна айырылады. Ол къуллукъну онсегиз жылны ичинде толтурады. Бюгюнлюкде «Заман» газетни культура бёлюмюне башчылыкъ этип турады. 1991-чи жылда Россейни жазычуларыны биригиюне, ызы бла Россейни журналистлерини биригиюне киреди.

Мусукаланы Сакинаты биринчи китабы – «Жаз жауунла» [Мусукаланы С. 1985] 1985 жылда чыкъгъанды. Поэт айтырыкъ сёзюн, ангылатырыкъ оюмун

табийгъатны белгилери бла кёргюзтеди: «Сени кёзлерингде кёреме мен жазны»; «Жауады къар, жабады къар Сары Тюзню, / Акъ бийикден, сакъ бийикден къанат юзюп...»; «Эрттен чыкъдан минчакъла / тизейим санга...». Табийгъат суратла, сезимле Сакинатны назму тизгинлерине энчи макъам салгъандыла. Жазны ашмаз ийисин, татыуун келтирген жылы жауун, къара булутну къаралыгъын кийип, мудах урум бла келирге боллукъ жауун – бу сыфатла чыгъарманы философия магъанасын терен ачыкълардыла:

Жауун да – заманча, жашауча,
Аллын тыялмазса аны...
Жауады, жерни жууарыкъды,
Тёшню, тауланы, кёлланы.
Тадан суучукъла кёуарыкъды,
Бёлюп, кесеклеп жолланы.

Поэтни китабында анагъа аталгъан назмула энчи магъаныны тутардыла. Ана сүймеклик, ана тилекле жолларын жарытхан адамла насыплыдыла. «Сакинат ана-ны сүймеклигин къадарны энчи саугъасы болгъанын, аналары болгъанла ол насыпха ие бола жашагъанларын, аналары дунияларын алышханлада жүреклеринде ол тансыкъ, жылы эсгериуню хар заманда да жангылай, жарыкълар тутаргъа излегенлерин, ол ачы-зауукълукъну хар ким кесича аяргъа, сакъларгъа сүйгенин уста суратлайды» [Ёзденланы Ф. 2022: 39]. Элегия жанрда жазылгъан «Мени ариу чууакъ кёзлюм» деген назму лирика жигитни дуниядан кетген багъалы адамы бла («Анам хорлатды ёлюмге...») ушакъ халда жазылгъанды.

Сен чыкъмай кълдынг бу тангнга,
Кёууанмай жазгъа, жылыугъа,
Ышармайын акъ таулагъа,
Эртден аладан аугъанда...
Сен кёрмединг тал терекни
Суугъа ийгенин этегин.
Анда жуууна да, ойнай,
Кюннге, таулагъа да къарай,
Ол аллай ариу ийнарла
Тагъады, жазгъа ийнана...
Сен эштмей кълдынг аланы
Жутар шошлугъу жагъаны...
Сен эштмей кълдынг аланы
Санга айтылыр жырланы...» [Мусукаланы С. 1988: 52]

– деп жарсыйды лирика жигит.

Назму мудах эсе да («жалан да кюеди жаным, / жалан да жарсыйды тангым...» [Анда: 54]), анда жашаугъа, ийнаныугъа аслам эс бурулады:

Ачлыкъ, жалангачлыкъ кёрюп,
Кёп тюрюлю ачыу кётюрюп,
Кълалды халкыбыз халкълар,
Ниетин сакъларды акълар [Анда: 56].

Жашау кесини ариу кёудуретин саулагъа саугъа этеди. Бу назму «Эрттен чыкъда» (1988) [Анда 1988] деген жыйымдыкълар киргенди. Китапда поэтни усталыгъы да, жазгъан затларыны терен магъаналары да толу эслендиле; табийгъат бла адамны байламлыкълары суратланады: «...Гюллени шыбырдауларын эшип чачына, / Тейри кылычны алгъышын салып жүрекке», «кюнлю, гюллю да болуп», келеди сүйгенине лирика жигити.

Ариу ауаз –
Жашил жазны жыры,
Жылыу берир
келген эртденлеге,
Къууанч, насып –
умут этгенлеге («Келликди жаз») [Анда 1988: 5].

Сакинат окъуучугъа эм алгъа лирика назмулары бла белгилиди. Адамны ич дуниясын уста суратлай билиу – жазуучуну фахму хатыды. Аны бир къауум назмусу жыркъа салыннганды: «Кёзлеринге къарасам», «Мен кюерча этме», «Сен кетип бара эдинг», «Гитарангы сокъ да», «Сюймекликни кёпюрю», «Таулу байракъ», «Туугъан жерим». Айтылгъаннга шагъатлык белгили алим Толгъурланы Зейтунну сёзлери этедиле: «Сакинат миллет поэзиябызда кёп тюрлю жанрланы аякъландырырча тынгылы юлюш къошхан жазуучуду. Ачыкъ сёзлю (лирика) назмуладан башлап, жырлагъа дери, элегия хапарлагъа, назмулагъа, поэмалагъа дери» [Толгъурланы З. 2022: 39].

Сакинатны поэзиясында баш жерни сюймеклик сезим алады десек, жангыллыкъ туюлюбюз. Китапны аты «Юркген кийик» (1998) [Мусукаланы С. 1998] сюймекликни аллында жан титиреулюк болмай къалмагъаныны бир белгисиди. Поэт ол сезимни суратлауда кёп тюрлю бояула бла хайырланады:

Эсгереме тюнене жаугъан
Жаунну къум татыу этгенин,
Ол, мени къууа, таудан таугъа
Тейри къылыч болуп жетгенин...

Туз себеесе эски жарама,
Кёзлеринг бир кюн болуп, бир – буз.
Мен барама сени аллынга,
Мен эрттенме, сен а – танг жулдуз. «Сагъыш» [Анда: 214].

«Юркген кийик» деген жыйымдыкъгъа кирген назмула эстетика сынауу жетген поэтни чыгъармаларыдыла. Юч кесекден къуралгъанды китап: «Мен сюйгенле», «Атынг алай ариуду», «Чапыракъ жауун». Ал бетлеринде автор къыйын кюнлеринде аны къатында сюелгенлеге, ишине, жашаууна себеплик этгенлеге жюрек ыразылыгъын билдиреди, кёлюнден ыспас этеди.

Къыйын кюнюмде таянчакъ болгъанла,
Мени ючюн деп, ишлерин къойгъанла,
Бушууумда биргеме жилягъанла...
Неда башха ачыуда аягъанла:
Мени эгечлери кирик кёргенле,
Жюреклерин юлюш эте келгенле...
Барыгъызгъа да мен сюйген игилик
Келсин, болуп Минги Таудан да бийик! [Анда: 7]

Юлгюге келтирилген назму юзюк миллет алгъыш формагъа келишеди, ол себепден авторну оюму да толу ачыкъланады. (Тенгешдирирге: туура айтылгъан алгъышха поэтни «Чакъырама сени» деген назмусунда («Эртден чыкъда» деген китапдан) тюбейбиз: «Алгъышлайма сени, / жыр такыгъанча, / Жазлагъа кёчюучо къарылгъач, / Къууанчлы жолоучу къапланнганча / Тау суугъа, болуп ач-жаланнгач!» [Мусукаланы С. 1988: 16]).

Адамны жарсыууна къайгыра билиую поэтни назмуларында тийишли сёзле бла айтыладыла. Урушда жоюлгъан алты акъ атлыгъа аталгъан сёзлери ол затха ийнандырадыла. «Мен жарсыйма, – дейди Сакинат. Мен сагъыш этгенден, бу

тизгинлени окъугъан хар ким да жарсыйды. Не бла болушайым алагъа, не бла жапсарайым бюгюн мен аланы? Кеч къалгъан къайгъы сёзюмю айта, ол ачыуну ауурлугъуну бир кесегин алыргъа суюме». «Алма-Атада чагъадыла алмала» [Мусукаланы С. 2001] деген поэмасында да ол ыз эсленеди.

Поэма кёчгюнчюлюк темагъа жораланып жазылгъанды. Поэт сюргюнню сынагъан инсанны ич дуниясын, аны жүрегинде къозгъалгъан сезимлерини (Ата журтха тансыкълыгъы, термилиую) ачыкъларгъа итинеди. Кёчгюнчюлюк поэзияда «туугъан жер бла тыш жер» деген ангылам барды. Ол Сакинаты чыгъармасында жангы магъананы туталды. Эки тюрлю жер, эки тюрлю дуня, бир бирге чюйре келмей, «Алма-Атада жашагъан таулу тиширыуну жүрегине сыйынадыла. Анда – ата-бабаланы жерлери, мында – ахлуларыны къабырлары» [Берберов 2011].

Фатиматы къадарыны юсю бла автор юч тёлню жашауун суратлайды. Адамны эси бла жашауда керти болгъан ишле, бир бирлерин алышындыра келип, сюргюн азаплыкъны ёмюрде да кёз туурада турлукъ суратын белгилейдиле, ата журтуна къайтыуну толмай къалгъан мураты – бу оюм поэманы баш магъанасыны мурдору болуп келеди. Сакинаты поэмасын миллетини «...ёксюзле ёсдюрген аналарына къысылып, узакъда къалгъан сабийлерине» [Мусукаланы С. 2011: 272] атагъанды.

Умуту да, жулдузу кибик, батды,
Алай батды жазны ариу кюнюнде,
Туман болуп, босагъа ташха жатды,
Тауну, тёшно тынгылата кюйюне... [Анда: 286]

Туугъан журтха эм сюргюн жыллада жашагъан жерине да суюмеклиги эки жанына тартып тургъанлыкъгъа («Алма-Атада чагъадыла алмала, / Гюлден толуп, тёгюледи тегерек. / Минги Тауда эрийдиле туманла, / Чууакъ болуп, таза болуп ариу кёк [Мусукаланы С. 2011: 293], ол суюмеклик экиге бёлунмегенин, бир терек болуп къалгъанын, кёчкюнчюлюк къыйынлыкъын аталары, аналары сынагъан поэтле суратлайдыла асламында деген оюм жүрюйдю. Бу поэманы автору да ол къауумгъа киреди. Аланы кёбюсю туугъан журтну татыуун толу ангыламай, жангы жерлени да Ата журтнуча суйгендиле [Узденова 2009: 61].

Мусукаланы Сакинаты бу поэмасы халкъны тарыхын суратлауда жангы сёздю: поэманы жигитини сагъышларыны юсю бла къыйынлыкъгъа тюшген адамны сезими, аны экилиги кёргюзтюледиле.

Поэманы къралыу жаны бла энчилигин чертирчады: ол 27 къауумдан (хар къауум жети тёрттизгинлиди) къралгъанды. Къауумдан къауумгъа кёчгенде, тизгинле къатланып-къатланып айтыладыла: ахыр тёрттизгинни ахырында айтылгъан оюм ызындан келген тёрттизгинни башында къайтарылып (поэтиканы тили бла айтсакъ – *анадиплосис*), андан ары терен ачыкъланып барады. Оюмдан оюм туудура, назмучу окъуучуну эстетика сезимин къозгъайды, эсин бийлейди. Ол а суратлау сёзге усталыкъны сёзсюз шартыды.

Поэма биринчи «Минги Тау» журналда, артда уа «Аллыма къара» (2001) [Мусукаланы С. 2001] деген китапда басмалангъанды. Сакинаты бу назму жыйымдыкъда чыгъармалары магъаналарына кёре къауумлагъа юлешинедиле, сёз ючюн: «Къызаргъан кюн, учхан къанатлы», «Атынгы айтама да сени», «Акъ чакъгъан болур балли». Жашауну бла табийгъат ангыламланы айырымлазча байламлыкълары болгъанлары философия теренлик бла суратланады. «Эс», «Белгисизлик», «Къадар», «Тергеу» деген назмула башда айтылгъан оюмлагъа толу шагъатлыкъ этедиле. Жан халаллыкъ, тамата адамлагъа ыспас, хурмет – адамлыкъны бу илишанлары бютюн бийикге кётюрюлгендиле. Муну аллындагъы жыйымдыкъда тюбеген «Уллугъузгъа, гитчегизге да – насып» деген назмусун эсге алсакъ, «Аллыма къара» деген китапда «Китабымы ахырында» деген назмуну магъанасын, аны нек жазылгъанын да ангыларыкъбыз:

Ариу сёзюм – тангны тазалыгына,
Кюнлюм бетин кюдюре турган кюннге,
Къара ташны сылай турган аязгъа,
Жан аурутуп Гошыхны кюйоне...
Ариу сёзюм – элек болган умутну,
Атып къоймай, кесине къыхсан жаннга.
Ариу сёзюм – болалмайын унутуп,
Келмезликни аллына къараганнга.
Ариу сёзюм – ариу сабий ёсдюрюп,
Миллетине къуллукъ этдиргенлеге,
Халкъгъа жетген ауур жюкню кётюрюп,
Махтау излемегенлей, элтгенлеге... [Мусукаланы С. 2001: 294].

Бу тизгинледе «ариу сёз» «алгышым» деген магъананы туталды, болсада, туура айтылмай, алгышха ушаган айтылуу формада бериледи» [Локьяева, Узденова 2021: 250]. Адабиятны тинтген илмуда белгиленгенге кёре, XX-чы ёмюрню ахырында суратлау сёзюм усталары кеслерини чыгъармаларында алгыш жанрда жазылган назмуладан сора да, алагъа ушаган айтыулары («стилизация под алгыш» [Узденова 2018: 94]) миллет поэзиябызгъа эркин кийиредиле. Ала да, магъаналары жаз тилге байланышып, назму кепге сыйынып айтыладыла. Ол зат къарачай-малкъар поэзияда жангы ангыламды.

Дагъыда, бу назмуну суратлау кюнюн бютюн уллу этген шартха назму тизгинлени «ариу сёзюм» деген сёз тутуш бла (*анафора*) башланганларын санаргъа керекди. Аны бла бирге «кюнлюм бетни кюдюре турган кюннге» деген табийгъат сурат тенгешдириу да бошдан болмагъанын эсеген къыйын туюлду. Ол зат назмугъа авторну оюмуну кертилегин шарт этген сыфат болуп киргенди. Айтыргъыны баш магъанасын чертир ючюн, назмучу ана тилини байлыгына таянганын айтады – назмуда белгиленген авторну жашау жоругъу болганы шартды.

Сёзюм кючю, Сыйрат кёпюрден ётюр,
Этеди бир кери болган жанланы.
Мен, ол затны кесиме билек этип,
Шош барама алларына аланы [Анда].

Мусукаланы Сакинаты «Насып ючюн» (2004 ж.) [Мусукаланы С. 2004] деген назму жыйымдыгында поэтни жашау сынауу суратланады, философия оюмла ачыкъланадыла, насийхат халда сыймекликни, насыпны, ийнаныуну, таукелликни жарыгы урады («Атам акъ атха минип барады, / Мен эштеме туякъ тауушун...»; «Сыйпалган арбада ыз къалганды – / Суу бюркгенди къумгандан атам...» (*Ата юйюм*)) [Мусукаланы С. 2004: 13]. Сакинаты бу назмусун къураган суратла аны тёлсюню жарыкъ эстериулер болганлай къаладыла.

Саулай алып айтханда, Мусукаланы Сакинаты чыгъармаларында жашауну кёп тюрюл шартлары белгилендиле: табийгъат, сыймеклик къудурет, адамны ич дуниясы, кёз къарамы, къууанчы, бушууу. Назмучуну ниет хазнасы малкъар адабиятта тийишли жерин тапханды, миллет окъуучулары бюреклерин бийлегенди.

Хайырланган ишлени тизмеси Список источников

Байсиева 2012 – *Байсиева М.К.* Сакинат Мусукаева: плывущая против течения // Гоянка. 2012. 30 мая.

Берберов 2011 – *Берберов Б.А.* Тема народной трагедии и возрождения в карачаево-балкарской поэзии. Нальчик: Изд. отдел КБИГИ, 2011. 215 с.

Ёзденланы Ф. 2022 – Ёзденланы Ф. Назмусундан жылыу ургъан... // Минги Тау. 2022. Б. 39–46.

Локьяева, Узденова 2021 – Локьяева Ж.М., Узденова Ф.Т. Алгыш (благопожелание) в фольклоре и литературе карачаевцев и балкарцев: специфика жанра, таксономия, поэтика // Кавказология. 2021. № 3. С. 247–259.

Мусукаланы С. 1985 – Мусукаланы С. Жаз жауунла. Нальчик: Эльбрус, 1985. 84 б.

Мусукаланы С. 1988 – Мусукаланы С. Эртден чыкъда. Нальчик: Эльбрус, 1988. 70 б.

Мусукаланы С. 1998 – Мусукаланы С. Юркген кийик. Нальчик: Эльбрус, 1998. 248 б.

Мусукаланы С. 2001 – Мусукаланы С. Алма-Атада чагъадыла алмала // Мусукаланы С. Аллыма къара. Нальчик: Эльбрус, 2001. Б. 271–293.

Мусукаланы С. 2001 – Мусукаланы С. Аллыма къара. Нальчик: Эльбрус, 2001. 302 б.

Мусукаланы С. 2001 – Мусукаланы С. Китабымы ахырында // Мусукаланы С. Аллыма къара Нальчик: Эльбрус, 2001. 294–295 б.

Мусукаланы С. 2004 – Мусукаланы С. Насып ючюн. Нальчик: Эльбрус, 2004. 144 б.

Мусукаланы С. 2004 – Мусукаланы С. Ата юйюм // Мусукаланы С. Насып ючюн. Нальчик: Эльбрус, 2004. Б. 13.

Тёппеланы А. 2022 – Тёппеланы А. Сакинатны юсюнден айтылгъан сёзледен // Минги Тау. 2022. Б. 46.

Толгъурланы З. 2022 – Толгъурланы З. Сакинатны юсюнден айтылгъан сёзледен // Минги Тау. 2022. Б. 47.

Узденова 2018 – Узденова Ф.Т. Карачаево-балкарская поэзия: генезис и жанровое своеобразие. Нальчик: Принт Центр, 2018. 232 с.

Узденова 2009 – Узденова Ф.Т. Современная балкарская поэма: тенденции развития // Вопросы кавказской филологии. Нальчик: КБИГИ, 2009. № 6. С. 54–69.

References

BAYSIYEVA M.M. *Sakinat Musukayeva: plyvushchaya protiv techeniya* [Sakinat Musukayeva: swimming against the current]. Goryanka. 2012. 30 maya. (In Russian)

BERBEROV B.A. *Tema narodnoy tragedii i vrozhdeniya v karachayevo-balkarskoy poezii* [The Theme of Folk Tragedy and Revival in Karachay-Balkarian Poetry]. Nal'chik: Izd. otel KBIGI, 2011. 215 p. (In Russian)

ÖZDENLANY F. *Nazmusundan jilu urgan...* [Warmth struck from his poem...]. Mingi Tau. 2022. B. 39–46 (In Karachay-Balkarian)

LOK'YAYEVA ZH.M., UZDENOVA F.T. *Alg'ysh (blagopozhelaniye) v fol'klore i literature karachayevtsev i balkartsev: spetsifika zhanra, taksonomiya, poetika* [Algysh (good wishes) in the folklore and literature of Karachays and Balkars: genre specificity, taxonomy, poetics]. IN: Kavkazologiya. 2021. No 3. P. 247–259. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Zhaz zhauunla* [Spring rains]. Nal'chik: El'brus, 1985. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Ertiden chyk'da* [On morning dew]. Nal'chik: El'brus, 1988. 70 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Yurkgen kiyik* [Shy lan]. Nal'chik: El'brus, 1998. 248 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Alma-Atada chag'adyla almala* [Apple trees bloom in Almaty]. IN: Musukalany S. *Allyma k'ara* [Meet me]. Nal'chik: El'brus, 2001. 271–293 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Allyma k'ara* [Meet me]. Nal'chik: El'brus, 2001. 302 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Kitaby my ahyrynda* [At the end of the book]. IN: Musukalany S. *Allyma k'ara* [Meet me]. Nal'chik: El'brus, 2001. 294–295 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Nasyp yuchyyn* [For happiness]. Nal'chik: El'brus, 2004. 144 p. (In Karachay-Balkarian)

MUSUKALANY S. *Ata yuyyum* [Parental home]. IN: Musukalany S. *Nasyp yuchyyn* [For happiness]. Nal'chik: El'brus, 2004. 13 p. (In Karachay-Balkarian)

TÖPPELANY A. *Sakinatny yusyunden aytilgan syozleden* [From the speech of Sakinat Yushun]. Mingi tau. 2022. 46 p. (In Karachay-Balkarian)

TOLGURLANI Z. *Sakinatny yusyunden aytilgan syozleden* [From the speech of Sakinat Yushun]. Mingi tau. 2022. 47 p. (In Karachay-Balkarian)

UZDENOVA F.T. *Karachayevo-balkarskaya poeziya: genesis i zhanrovoye svoyeobrazie* [Karachay-Balkar poetry: genesis and genre originality]. Nal'chik: Print Tsentr, 2018. 232 p. (In Russian)

UZDENOVA F.T. *Sovremennaya balkarskaya poema: tendentsii razvitiya* [Modern Balkar Poem: Development Trends]. IN: *Voprosy kavkazskoy filologii*. Nal'chik: KBIGI, 2009. P. 54–69. (In Russian)

Авторну юсюнден информация

Ёзденланы Ф.Т. – филология илмуланы доктору, къарачай-малкъар адабият бёлюмню тамада илму къуллукъчусу.

Information about the author

F.T. Uzenova – Doctor of Science (Philology), Senior Researcher of the Sector of Karachay-Balkar Literature.

Информация об авторе

Ф.Т. Узденова – доктор филологических наук, старший научный сотрудник сектора карачаево-балкарской литературы

Статья поступила в редакцию 11.10.2022; одобрена после рецензирования 03.11.2022; принята к публикации 01.12.2022.

The article was submitted 11.10.2022; approved after reviewing 03.11.2022; accepted for publication 01.12.2022.